

Vznik a vývoj plánování společenských procesů v ČSSR

(K 40. výročí osvobození)

**JANA HORÁČKOVÁ
FRANTIŠEK KUTTA**

Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha

Budování socialismu je závislé na rychlém rozvoji a komplexní přeměně všech stránek společenské existence — materiálně technické, ekonomické, kulturně politické a sociální. Proto i socialistické řízení, jehož základním prvkem je plánování, má výrazně třídně politický, ideologický, sociální charakter. Jedině na základě plánovitého řízení společenských procesů je možno uskutečnit takové rozsáhlé společenské změny, jako je likvidace kapitalistického soukromého vlastnictví výrobních prostředků, přechod od roztržité malovýroby ke koncentrované socialistické velkovýrobě, odstranění podstatných sociálně ekonomických rozdílů mezi městem a vesnicí, odstranění rozporu mezi prací duševní a fyzickou, bezprostředně výkonnou a řídicí, uskutečnění kulturní revoluce a všestranný rozvoj člověka, který je všeobecnou cílovou funkcí socialismu.

Komplexní přeměna všech stránek společenské existence v socialismu nezbytně vyžaduje dlouhodobě cílevědomý, uvědoměle řízený celospolečenský postup, založený na vědeckém předvídání a usměrňování budoucího vývoje — národohospodářském plánování, které je nedílným atributem socialismu. (1)

Tak také budování socialismu v ČSSR je od samého počátku založeno na plánování společenských procesů, které se rozvíjí na základě hospodářské a sociální politiky KSČ. Hospodářský a sociální rozvoj Československa prošel několika etapami. Při posouzení jejich základních charakteristik lze konstatovat, že v počátečním období byly současně s rozvojem materiálně technické základny socialismu řešeny především změny sociální struktury společnosti a základní strukturální přeměny československé ekonomiky, zatímco v dalším období vystupovalo do popředí zejména upevňování a prohlubování socialistického způsobu života a vytváření podmínek pro sociálně ekonomický rozvoj v době nastupující vědeckotechnické revoluce a budování rozvinuté socialistické společnosti, spjaté s velkým rozvojem mezinárodní socialistické dělní práce a integrace.

Prvým dokumentem, který vyjadřoval hlavní politické zásady a hospodářsko-sociální cíle v poválečném vývoji Československa, se stal program první domácí vlády Národní fronty z dubna 1945, známý pod názvem *Košický vládní program*, který stanovil urychlenou obnovu národního hospodářství a podstatné zlepšení sociálních podmínek pracujících.

Postupující konsolidace ekonomiky a vznik silného znárodněného sektoru zahrnujícího klíčový a velký průmysl, těžbu základních surovin, všechny obchodní banky a pojišťovnictví, část lesních komplexů a zemědělské půdy vytvořily předpoklad pro vznik a rozvoj plánování společenských procesů.

(1) „...jen takové budování si může zasloužit názvu socialistické, které se bude provádět podle velkého všeobecného plánu...“ (V. I. Lenin: Spisy, sv. 28. Praha, SNPL 1959, s. 30).

K řízení národního hospodářství státním plánem se přistoupilo v letech 1947—48. Význam státního plánu byl zhodnocen na II. celostátní konferenci KSČ: „Plánované hospodářství, které zavádíme po znárodnění jednou provždy, odstraňuje anarchii ve výrobě se všemi jejími důsledky, krizí, nezaměstnaností, hladem. Dvouletka již tím znamená novou humanitu, skutečnou starost a péči o člověka“. (2)

Obsahem prvního dvouletého plánu byla opatření směřující k urychlenému dokončení obnovy, konsolidace a rekonstrukce válkou rozvrácené ekonomiky.

Plán byl koncipován se zřetelem na tehdejší pluralistickou strukturu ekonomiky. Ukládal úkoly nejen národním podnikům, ale i soukromovlastnickému, včetně malovýrobního sektoru. V tomto směru byla dvouletka pokusem o organické sládní aktivit rozdílných hospodářských sektorů v zájmu rozvoje celé společnosti.

Realizace těchto snah se uskutečňovala v ostrém třídním boji, v němž komunistická strana Československa vytyčila a prosadila budovatelský program, který počítal s velkou iniciativou pracujících mas i stimulujícími funkcemi řídicího systému. Sociálně politické úkoly byly řešeny s cílovou vazbou na úkoly výrobní, plánovitě řešení distribučních úkolů směřovalo ke zvýšení pracovní i třídní motivace (zavedení přednostního zásobování prostřednictvím závodních rad, z něhož byly vyloučeny kapitalistické živly, zavedení volného trhu vedle trhu vázaného aj.).

Vícesektorová ekonomika vedla k značným omezením v obsahu plánu, který nezahrnoval všechny stránky reprodukčního procesu (mj. vnitřní a zahraniční obchod, finanční a mzdový plán). Zároveň však byl již plně doceněn význam regionálního rozvoje. Vedle základního kursu na zprůmyslnění a sociální vyrovnání Slovenska sledoval rozvoj výroby sociální povznesení takových oblastí, jako Českomoravská vysočina, Podbrdsko, Povltaví, Jižní Čechy, Valašsko apod.

Plán určoval nejdůležitější směrná čísla a bilanci hmotných prostředků k zabezpečení jejich realizace. Týkaly se zejména zvýšení průmyslové výroby a produktivity práce o 10 % ve srovnání s předválečným stavem.

Na úseku životní úrovně usiloval plán o vyrovnání předválečného stavu, odstranění diskriminace a zlepšování hmotného postavení dělnictva a ostatních pracujících vrstev.

O hlavních záměrech v oblasti sociální politiky K. Gottwald řekl: „Ve věci cen, mezd a platů nepůjdeme cestou inflace, nýbrž budeme se naopak snažit o postupné snižování cen, a tím o zvyšování reálné hodnoty mezd a platů.“ (3) V tomto smyslu byly řešeny nejnaléhavější úkoly. Ve snaze zvýhodnit sociálně nejslabší skupiny obyvatelstva byly přednostně zvýšeny mzdy a platy nejhůře postavených dělnických kategorií a zmírněny neodůvodněné rozdíly v hodnocení mužské a ženské práce.

Nové principy sociální politiky se promítly do rozdělování národního důchodu, který se vyznačoval vysokými přírůstky (v letech 1946—48 v průměru 10,5 % ročně). Byly likvidovány nejextrémnější rozdíly v individuálních příjmech, podíl podnikatelských důchodů a zisků na celkových osobních příjmech obyvatelstva se snížil v tomto období z 36 % na 24 %, zatímco podíl mezd a platů vzrostl z 54 % na 61 %. Tato opatření přispěla k překročení předválečné osobní spotřeby nižších příjmových skupin obyvatelstva.

Nejvýznamnější sociální reformou v době dvouletky bylo uzákonění národního pojištění, které se vztahovalo na zhruba 95 % obyvatelstva. Nový systém

(2) Zpráva o činnosti strany od VIII. do IX. sjezdu KSČ, Praha, Svoboda 1949, s. 48.

(3) Tamtéž. s. 60.

pojištění zlepšoval podmínky nemocenského, invalidního, úrazového a starobního pojištění. Současně se zvýšila péče o rodiny s dětmi. Byly zavedeny rodinné přídatky, odstupňované podle počtu vyživovaných osob, bylo vybudováno 5633 nových jeslí a denních útluků, zavedeny půjčky novomanželům, zlevnilo se mléko pro děti a matky.

Úkoly dvouletého plánu byly splněny v průmyslu, kde výroba v roce 1948 dosáhla o 8,5 % vyšší úroveň než v roce 1937, a v dopravě. Nesplněny zůstaly záměry dvouletky ve stavebnictví a zemědělství, které byly vesměs v rukou soukromého sektoru, v zemědělství navíc pro katastrofální sucho v roce 1947, jehož důsledky byly podstatně zmírněny nezištnou pomocí Sovětského svazu. Úspěšný rychlý a účinný přechod k plánovitému řízení společenských procesů v Československu byl umožněn díky sovětským zkušenostem. I zde Sovětský svaz poskytl všestrannou pomoc předáním veškerých metodických a učebních podkladů, vyškolením základního kádru plánovačů v teorii a metodologii plánování i sdělením praktických zkušeností jak členům národohospodářské komise ÚV KSČ, tak pracovníkům vznikající Státní plánovací komise a studentům vysokých ekonomických škol.

Ve vzniklých národních podnicích se institucionalizovaly podmínky pro rozvoj sociálně politických opatření orientovaných — jak vyžadovala poválečná doba — především na zlepšení pracovní morálky, která válkou nesmírně utrpěla, a na uspokojování základních potřeb pracovníků, z nichž prvořadě bylo stravování a bydlení. Na rozvoji sociální politiky organizací se podstatnou měrou podílelo Revoluční odborové hnutí, a to jak politicko-organizátorskou prací širokého aktivu funkcionářů, tak i hmotnými prostředky uvolněnými na sociální opatření. Byla zřizována jednak tzv. „závodní sociální služba“ jako forma sociální péče zaměřená na postupné uspokojování sociálních potřeb pracovníků v zájmu jejich plného pracovního uplatnění, jednak sociální politické útvary, jejichž úkolem bylo především zlepšit zdravotní péči na závodech a pracovní podmínky, vybudovat sociální a kulturní zařízení. Významnou funkci v rozvoji péče o pracující plnily také kolektivní smlouvy, jejichž sestavování bylo zakotveno ve statutu o národních podnicích v roce 1950. Postupně se jejich obsah prohluboval a zkvalitňoval a tím se posilovala jejich autorita.

Politické vítězství pracujících v únoru 1948 definitivně vyřešilo otázku politické moci a stalo se východiskem revoluční přeměny společnosti v socialistickou. Z bezprostředních důsledků Února mělo největší význam pro československé hospodářství rychlé dokončení pozemkové reformy, další znárodnění a schválení Ústavy 9. května. Změnil se poměr mezi sociálně ekonomickými sektory ve prospěch sektoru socialistického, který se podílel na tvorbě národního důchodu 70 % (z toho připadalo 68 % na státní podniky a 2 % na družstva). Zbývajících 30 % národního důchodu vznikalo ještě v kapitalistickém a malovýrobním sektoru, zejména v zemědělství, kde zatím dominovalo soukromé hospodaření.

Koncepce hospodářské a sociální politiky strany v první etapě výstavby socialismu byla stanovena IX. sjezdem KSČ v roce 1949. Hlavním úkolem bylo „omezení zbývajících kapitalistických prvků a vytlačení jich ze všech oborů národního hospodářství“, (4) zajištění socialistických přeměn vesnice a další podstatné zvýšení životní úrovně všech vrstev pracujícího lidu měst a venkova. Ekonomický rozvoj se orientoval na extenzivní zdroje, což umožnila existence dostatečných zdrojů pracovních sil. Šlo o ženy z domácnosti, plně nevyužité pracovní síly v oblasti malovýroby, včetně zemědělské, a mož-

(4) Tamtéž. s. 34.

nosti přesunu těchto pracovních sil — zvláště ze zemědělství — do průmyslu a stavebnictví, jakož i o značné přírůstky mládeže. Kromě toho existovaly plně nevyužité kapacity a velké, poměrně lehce mobilizovatelné rezervy byly v další koncentraci a specializaci výroby. Velký význam měl i morálně politický faktor — iniciativa pracujících, byly organizovány četné brigády a položeny základy socialistického soutěžení a novátorského hnutí. Brigády socialistické práce se staly základní formou socialistického soutěžení. Vyvíjely se postupně od cílů vyšších pracovních výkonů k zajišťování celého socialistického způsobu života svých členů, staly se příkladem a vzorem pro ostatní kolektivy pracujících, střediskem technicko-organizačního rozvoje výroby a socialistického charakteru práce.

Přijatá koncepce ekonomického a sociálního rozvoje byla rozpracována v cílech a úkolech *první pětiletky* na léta 1949—1953.

Na rozdíl od dvouletky představovala první pětiletka již komplexní hospodářský a sociální program, který byl realizován ročními prováděcími plány. Především usilovala o vybudování materiálně technické základny socialismu, zejména o strukturní přestavbu průmyslu, při přednostním rozvoji těžkého průmyslu a strojírenství. V průběhu její realizace se stalo strojírenství hlavním národohospodářským odvětvím. Zatímco v roce 1948 činil jeho podíl pouze 18,9 % průmyslové výroby, stoupl v roce 1953 na 28,7 %.

Významným rysem byla změna orientace vnějších hospodářských vztahů na SSSR a lidově demokratické země. V tomto období byla zahájena socializace malovýroby, až na nepatrné zbytky byl likvidován kapitalistický sektor a v hrubých rysech se vytvořila socialistická ekonomická struktura země.

Ekonomika se vyznačovala mimořádně vysokými tempy růstu. Průměrný roční přírůstek národního důchodu přesahoval 9 %, přírůstek průmyslové výroby 14 %.

V zemědělství se uskutečňovala nová pozemková reforma, schválená v březnu 1948 podle zásady, že půda může nadále patřit pouze těm, kdo na ní skutečně pracují. Představovala závěrečnou etapu lidově demokratické reformy. Týkala se více než 4 miliónů hektarů půdy, což je přibližně třetina rozlohy ČSSR. Ze zabrané zemědělské půdy bylo zhruba 60 % rozděleno v rámci drobného individuálního přidělu, 20 % získaly státní statky a zbytek ostatní přidělci, včetně JZD. Současně se rychle rozvíjelo družstevní hnutí, spojené s mimořádně náročným procesem přechodu široké vrstvy drobných a středních rolníků na cestu socialistické zemědělské velkovýroby.

Významných výsledků bylo dosaženo v sociální oblasti. Především byly zcela likvidovány třídní a majetkové výsady zámožných vrstev radikálním zásahem do peněžní soustavy. Peněžní reforma (r. 1953) vytvořila pevnou měnu a předpoklady pro soustavné snižování cen. Byl zrušen přidělový systém v zásobování a s ním spojený dvojí trh. Nezaměstnanost vystřídala trvalá poptávka po pracovních silách. Byly zavedeny socialistické principy odměňování podle práce, došlo k snížení cen některých průmyslových výrobků, elektrického proudu, plynu a nájemného (a to hluboko pod předválečnou úroveň).

Značná pozornost byla věnována bytové výstavbě. Obyvatelstvu bylo předáno 131 000 bytů, svépomocí bylo postaveno dalších 46 100 a mnoho bytů bylo adaptováno a zmodernizováno. Bylo elektrifikováno 97 % obcí; všechny byly napojeny na telefonní síť.

K existenční jistotě přispělo další zdokonalení sociálního zabezpečení v nemoci a stáří, které přešlo do péče odborového hnutí.

Podstatně se zlepšila péče o zdraví. Počet nemocničních lůžek vzrostl o více než 28 000, úmrtnost na infekční onemocnění, včetně tuberkulózy, klesla proti

roku 1948 o 43 % a zvýšil se celkový počet lékařů o 6500, kojenecká úmrtnost se snížila o 62 %.

Koncem pětiletky byl přijat nový školský zákon. Zpřístupnil vzdělání všem vrstvám obyvatelstva a vytvořil zároveň předpoklady pro přechod k všeobecnému a úplnému středoškolskému vzdělání.

Druhý pětiletý plán se vyznačoval značnou rozhodovací pravomocí centrálních orgánů při koncentraci pozornosti a prostředků na rozhodující úseky ekonomiky. Ve srovnání s předchozím obdobím, charakteristickým značným využíváním nepřímých metod řízení (zejména nástrojů státního rozpočtu a úvěrové soustavy), se stal národohospodářský plán při omezeném vlivu trhu hlavním nástrojem centrálního řízení.

Jeho hlavním úkolem bylo dovršit socialistickou přestavbu zemědělství, budovat materiálně technickou základnu socialismu, odstranit některé disproporce vzniklé v předcházejícím období a rozšířit palivovou, energetickou a surovinovou základnu. V oblasti sociální pak šlo o další zvýšení životní úrovně lidu a dovršení kulturní revoluce jako významné součásti revoluce socialistické.

Pokračovala vysoká a poměrně vyrovnaná dynamika růstu. Průměrné roční přírůstky národního důchodu dosahovaly zhruba 7 % a průmyslová výroba se během druhé pětiletky zvýšila o 66 %, zemědělská produkce o 8,5 %. Výrobní akumulace v absolutních ukazatelích dosáhla v tomto období maxima za celá padesátá léta.

V období druhé pětiletky a začátkem šedesátých let došlo k základním sociálním změnám ve společnosti. Byla dořešena zásadní politická otázka — socializace zemědělství a odbourány tak ekonomické základy zbytků antagonистických tříd. Socialistické výrobní vztahy se dále rozvinuly na základě prakticky jediného základního socialistického způsobu výroby, o čemž vypovídají následující údaje:

*Tabulka 1. Ekonomicky aktivní podle sociálních skupin v letech 1946—1961 (v %)**

Rok	Sociální skupina				
	Dělníci a zaměstnanci	Družstevníci rolníci	Ostatní družstevníci	Samostatní zemědělci	Ostatní samostatní
České země					
1947	67,7	—	—	23,6	8,7
1950	69,3	—	—	22,3	8,4
1956	75,8	7,5	—	15,9	0,8
1958	78,0	12,7	1,8	7,1	0,4
1961	83,8	13,2	1,6	1,2	0,2
Slovensko					
1946	41,3	—	—	53,2	5,5
1950	46,3	—	—	44,8	8,9
1956	57,5	8,4	—	33,6	0,5
1958	59,3	14,2	1,0	25,1	0,4
1961	74,8	17,9	1,1	6,1	0,1

*) Pramen: Charvát, F. - Linhart, J. - Večerník, J.: *Sociálně třídní struktura Československa; vývoj, data, srovnání*. Praha, Horizont 1978, s. 62.

Významný pokrok byl zaznamenán ve všech odvětvích národního hospodářství. Například objem zahraničního obchodu vzrostl ve srovnání s první pětiletkou dvojnásobně. Hospodářská spolupráce socialistických zemí v rámci RVHP vykazovala vzestupný trend ve vzájemné výměně zboží, ale i v uplatňování dalších forem spolupráce. Byl založen proces vzájemné koordinace a propojenosti střednědobých plánů rozvoje národního hospodářství zemí RVHP.

V oblasti sociální politiky byla uskutečněna významná opatření. Pokračovalo postupné sblížování životní úrovně mezi Slovenskem a českými zeměmi, mezi městem a venkovem. Příjmy rolníků se začaly přibližovat k dělnickým mzdám při relativně nízkých přírůstcích průměrných nominálních mezd a platů. Snižováním maloobchodních cen, zejména však významnými opatřeními v oblasti společenské spotřeby, zaměřenými prioritně na rodiny s více dětmi, se životní náklady dělnických a zaměstnaneckých rodin snížily v roce 1961 proti roku 1958 o 5 %. Ve spotřebě potravin (3100 kcal na osobu denně), tkání, obuvi a některých dalších ukazatelích zaujalo Československo jedno z čelních míst ve světě.

Značně se zrychlilo tempo bytové výstavby. Stávající bytový fond se rozšířil o dalších 315 000 bytů o celkové výměře 12 mil. m² při zlepšení průměrného bytového standardu.

Byla věnována pozornost i růstu všeobecné a odborné vzdělanosti pracujících a dalšímu rozvoji kultury. Byl dokončen přechod k devítileté školní docházce, bylo dosaženo i zkvalitnění výuky, rozšířily se možnosti vzdělání po pracovní době.

Na sklonku pětiletky dozrála nutnost reformy ekonomického mechanismu. V roce 1959 vstoupila v platnost nová soustava řízení, plánování a financování. Měla tyto hlavní rysy:

- v souladu s pokračující koncentrací výroby byly vytvořeny nadpodnikové útvary — výrobně hospodářské jednotky — budované podle oborového principu;
- podstatně se rozšířil prostor pro samostatné rozhodování podniků i výrobně hospodářských jednotek; úloha hodnotových vztahů a nepřímých nástrojů řízení byla posílena;
- byly zavedeny normativy podnikové a osobní hmotné zainteresovanosti vázané na efektivnost činnosti podniků;
- těžiště centrálního řízení se mělo přesunout od operativních zásahů k řešení základních problémů; zejména byla zdůrazněna nutnost posílit plánovací a prognostickou činnost centra; střednědobé plány se měly opírat o dlouhodobé výhledy.

V roce 1958 byla vypracována dlouhodobá generální perspektiva rozvoje s cílem odhadnout změny v ekonomickém a sociálním rozvoji do roku 1975—1980.

Na reformu navázala další významná opatření. Šlo především o přestavbu mzdových soustav, směřující k denivelizaci pracovních příjmů, dále o nový způsob rozmísťování pracovních sil a uplatnění nového výkupního systému.

V roce 1960 se socialistický sektor podílel již 88 % na celkové výměře zemědělské půdy a kolektivizace byla s výjimkou několika horských oblastí dokončena. V ostatních odvětvích přetrvávaly pouze zanedbatelné zbytky soukromého sektoru.

Na celostátní konferenci KSČ v polovině téhož roku bylo konstatováno, že „v Československu bylo prakticky odstraněno vykořisťování člověka člověkem

a v podstatě vybudovány základy socialismu. Vstoupili jsme do nového období našich dějin, jehož hlavním obsahem je všestranný rozvoj socialistické společnosti“. (5) Tato skutečnost historického významu se stala základem pro přijetí nové socialistické ústavy Československé socialistické republiky.

Druhá pětiletka uzavřela významnou etapu v historii ČSSR. Skončilo přechodné období od kapitalismu k socialismu.

V šedesátých letech se československá ekonomika dostala do nové vývojové fáze. Změnily se vnější podmínky reprodukčního procesu. Československé strojírenství ztratilo své monopolní postavení ve vnějších vztazích. Socialistické země se v průběhu šedesátých let změnily v průmyslově vyspělé celky. Jejich vývozní možnosti a dovozní potřeby se ocitly na nové úrovni.

Podstatným změnám podléhaly i vnitřní podmínky reprodukčního procesu. Byly vyčerpány volné rezervy pracovních sil. Zaměstnanost žen dosáhla svého limitu. Ani meziodvětvové přesuny pracovních sil, uskutečněné v předchozím období, nebylo možno opakovat. Přesto pokračovala tendence k extenzivnímu rozvoji výroby. Dokládá to mimo jiné investiční politika, zaměřená na rozvojové investice, která se nutně střetla s nedostatkem pracovních sil.

Hospodářský vývoj v letech 1961—65 *určoval třetí pětiletý plán*. Jeho úkoly byly stanoveny příliš optimisticky. Neopíraly se o spolehlivé vědecké prognózy ani o důkladný rozbor reálných možností: „Vedení strany nesprávně hodnotilo dosažený stupeň vývoje společnosti a idealizovalo úroveň její morálně politické jednoty. Prání se vydávalo za skutečnost a z toho vyrůstala subjektivistická snaha předbíhat vývoj. Vzhledem k nedostatku hlubší analýzy struktury tříd a sociálních skupin naší společnosti se povrchně hodnotila současná vývojová etapa a vyhlášovaly se nereálné termíny dovršení socialistické výstavby“. (6)

Byla stanovena vysoká tempa rozvoje s vysokou akumulací (90—95 % přírůstek průmyslové výroby oproti roku 1957) a vytyčeny náročné sociálně ekonomické programy. Nereálnost subjektivisticky stanovených vysokých temp růstu se začala projevovat již v roce 1961. Nebyly splněny základní úkoly plánu, byla porušena proporcionalita makroukazatelů v národním hospodářství, výrazně se snížila efektivnost, vzrostly prvky živelnosti v ekonomice, napjatost mezi možnostmi výroby a spotřeby, národní důchod počal stagnovat. Výrazně se snížila i dynamika průmyslové výroby. Tyto problémy byly provázány zhoršováním rentability zahraničního obchodu.

Nicméně, i v období třetí pětiletky bylo dosaženo řady významných úspěchů v sociální oblasti. Značně se zvýšila osobní spotřeba obyvatelstva na základě dalšího růstu nominálních příjmů a snižování maloobchodních cen. Rozšířily se a zkvalitnily služby placené obyvatelstvem. Došlo k dalšímu zlepšení důchodového zabezpečení, byla prodloužena placená mateřská dovolená na šest měsíců, rozšířila se kapacita jeslí a mateřských škol. U některých dělnických kategorií se pracovní doba zkrátila na 42—40 hodin týdně při zavedení pětidenního pracovního týdne. Velká pozornost byla věnována dalšímu zvětšování bytového fondu. Počítalo se s jeho rozšířením o 500 tisíc bytů během pětiletky a v souladu s tím byl vytyčen úkol „v podstatě vyřešit do roku 1970 bytový problém“. (7)

Vývoj ekonomiky v tomto období prokázal nezbytnost přehodnotit celkovou koncepci ekonomického rozvoje, orientovanou na využívání extenzivních zdrojů růstu. Již XII. sjezd KSČ v roce 1962 vytyčil požadavek zvýšit efektivnost národního hospodářství využitím intenzivních faktorů rozvoje. Zároveň po-

(5) Usnesení a dokumenty ÚV KSČ. Praha, SNPL 1960, s. 8.

(6) XIV. sjezd KSČ. Praha, Svoboda 1971, s. 26.

(7) Usnesení a dokumenty ÚV KSČ. Praha, SNPL 1960, s. 51.

ukázal na nutnost dalších strukturálních změn odpovídajících tendencím vývoje vědy a techniky a nezbytnost dalších změn v soustavě plánovitého řízení, „neboť nízká úroveň dlouhodobého plánování a plánování vůbec, spolu s uplatňováním lokálních zájmů proti celospolečenským zájmům, porušování odpovědnosti a státní disciplíny je jednou z podstatných příčin neuspokojivé efektivnosti našeho národního hospodářství, je zdrojem vzniku menších i větších disproporcí, byla příčinou nízké stability našeho třetího pětiletého plánu i ročních plánů“. (8)

Plénum ÚV KSČ v lednu 1965 přijalo usnesení o hlavních směrech zdokonalení plánovitého řízení, komplexně chápané v jednotě řešení věcné problematiky a metod i nástrojů řízení národního hospodářství. Byla přijata opatření k odstranění nadměrné centralizace v řízení a k většímu využívání zbožné peněžních vztahů: „Nová soustava řízení mění obsah a úlohu plánu, který je nadále základním nástrojem usměrňování rozhodujících ekonomických procesů, hledání nejracionalnějších směrů rozvoje ekonomiky jako celku i nejvýhodnější oborové struktury. Těžiště se přenáší na plány perspektivní, opřené o dlouhodobé výhledy rozvoje naší ekonomiky“. (9)

V reálné praxi navazujícího vývoje byly ovšem uvedené zásady zčásti opuštěny nebo deformovány, zejména během složitého vývoje v letech 1968—69.

V roce 1965 byly zahájeny práce na dlouhodobé prognóze a na dlouhodobém výhledu rozvoje československé ekonomiky do roku 1980.

Prognóza v určitém směru dlouhodobý výhled ovlivňovala a byla při jeho zpracování částečně využita. Jejím cílem bylo shrnout a utřídit poznatky o dlouhodobém budoucím vývoji jednotlivých zdrojů a potřeb společnosti na jedné straně a na druhé promítnout důsledky jejich změn na celkový ekonomický rozvoj. Od počátku šlo o vymezení možností a ujasnění trajektorie a podmínek pro zabezpečení perspektivních stavů a změn.

Strategie hospodářského rozvoje druhé poloviny šedesátých let vycházela z linie XIII. sjezdu KSČ, jejímž základem bylo úsilí o přechod k intenzivnímu rozvoji ekonomiky: „Vyrábíme stále draho a vzhledem k rozsahu našich výrobních fondů i málo. Náklady na prostou obnovu hospodářství jsou proto vysoké a omezují možnosti rozvoje. Stále více výsledků výroby musíme vkládat zpět k reprodukci výrobního procesu a na krytí všech ostatních potřeb společnosti zbývá stále menší podíl“. (10)

Sjezd orientoval hospodářskou politiku strany na obnovení národohospodářských proporcí a dynamiky rozvoje, zvýšení technické úrovně výroby a její efektivnosti, zdokonalení soustavy plánovitého řízení a další rozvoj životní úrovně.

Nástup do *čtvrté pětiletky* (období 1966—70) přes řadu problémů vyvolaných předchozím vývojem probíhal vcelku uspokojivě. Přes jasně vytyčené cíle dalšího vývoje se však v roce 1966 začaly prosazovat — zpočátku zastřeně — některé revizionistické názory na způsoby řízení.

Na jaře 1968 odhalily pravicové síly v boji o moc své skutečné cíle — revizi ekonomického i politického systému: „V rozporu se životními zájmy pracujících otevřely cestu maloburžoazní živelnosti, přeměně celospolečenského vlastnictví ve skupinové, k odstranění plánovitého řízení národního hospodářství, k živelnosti trhu a znemožnily tak vliv strany a státu na řízení a rozvoj národního hospodářství. V konečných důsledcích by tato cesta vedla k likvidaci socialistických výrobních vztahů“. (11)

(8) XII. sjezd KSČ. Praha, SNPL 1963, s. 60.

(9) XIII. sjezd KSČ. Praha, Svoboda 1966, s. 14.

(10) XIII. sjezd KSČ. Praha, Svoboda 1966, s. 10.

(11) XIV. sjezd KSČ. Praha, Svoboda 1971, s. 30.

Působení revizionistických a pravicových sil vážně poškodilo československou ekonomiku, prohloubilo její disproporce a snížilo její efektivnost. Podlomilo vedoucí úlohu strany, soustavu plánovitého řízení a systém kontroly na všech stupních. Oslabilo vliv státu na zahraniční obchod a směřovalo k uvolnění ekonomických vztahů ČSSR se zeměmi socialistického společenství. Začaly se projevovat inflační tendence, které se postupně rozrůstaly a pronikaly do celého národního hospodářství.

Rostl nedostatek zboží na vnitřním trhu. Peněžní příjmy obyvatelstva rostly v letech 1968—69 dvojnásobně rychle než v roce 1966 (roční přírůstky okolo 12 % oproti necelým 6 % v roce 1966). Odrazilo se to zejména v prudkém zvýšení maloobchodního obrátu. Na jedné straně rostly nepotřebné zásoby a na druhé docházelo ke stále častějším poruchám v zásobování. Nedůvěra v měnu, vysoké nákupy obyvatelstva vedly k vyčerpání zásob ve vnitřním obchodě.

Obrat ve společenském vývoji a v ekonomice nastal v dubnu 1969. Předcházela mu zásadní změna ve vedení KSČ a její politice. Byla přijata opatření k omezení negativních tendencí a stanoven postup při konsolidaci národního hospodářství.

Rozvoj ekonomiky v letech 1966—67 a výsledky konsolidačního procesu umožnily celkově zabezpečit sociálně ekonomické záměry a cíle čtvrté pětiletky. Byla posílena výrobní základna, vzrostl objem základních výrobních fondů a zvýšila se vzdělanost a kvalifikace obyvatelstva. Značné pokroky zaznamenal terciární sektor. Byly vybudovány podmínky pro rozsáhlejší bytovou výstavbu jako důležitou složku životní úrovně. Vcelku se však nepodařilo prosadit změnu strategické orientace ekonomického rozvoje a proces intenzifikace nedosáhl úroveň předpokládanou plánem.

V sedmdesátých letech se ostře profilovaly nové tendence ve vývoji reprodukčních podmínek československé ekonomiky. Vyznačovaly se značnou vyčerpaností extenzivních faktorů růstu, jakož i rychle rostoucími nároky na dovoz surovin a palivoenergetických zdrojů. Takto vzniklá reprodukční bariéra podminila nezbytnost vyhledávání intenzifikačních faktorů rozvoje, zejména vědeckotechnického pokroku, mezinárodní ekonomické integrace, dokonalejších metod řízení, vědecké organizace práce a stimulovala růst nároků na vzdělání, využití kvalifikace a aktivizace pracujících.

Zároveň vzrostla potřeba důslednějšího zaměření společensko-ekonomického úsilí na subjektivní faktory rozvoje, na vytváření podmínek pro všestranný rozvoj člověka a uspokojování jeho potřeb: „Vývoj společnosti dospěl do stadia, kdy se trvalý, vyvážený a všestranný vzestup životní úrovně stal nejen důležitým výrazem předností socialismu, ale i nutnou podmínkou jejího dalšího socialistického rozvoje“. (12) Sociální zaměření rozvoje národního hospodářství bylo postupně prohlubováno, resp. orientováno na zvyšování životní úrovně a upevňování sociálních jistot obyvatelstva. Uvedená orientace podněcovala rozvoj socialistických výrobních vztahů, další sblížování tříd a sociálních skupin, překonávání sociálně ekonomických rozdílů mezi městem a venkovem, růst vzdělání a kvalifikace a progresivní změny v obsahu a charakteru práce. Při relativní saturaci základních hmotných potřeb vzrůstaly kvalitativní požadavky na uspokojování hmotných a kulturních potřeb, stále více podmíněných socialistickým způsobem života.

Nové prvky společenské reprodukce podminily další zdokonalování systému plánovitého řízení. Předmět plánování se dále rozšířil o procesy sociální,

(12) XIV. sjezd KSČ. Praha, Svoboda 1971, s. 43.

podporující všestranný rozvoj člověka. Rostoucí úloha sociálních faktorů se promítla do komplexních sociálně ekonomických přístupů k tvorbě národohospodářských plánů. V tomto smyslu se změnila logika tvorby plánů. Výchoziskem se staly zcela konkrétní sociální cíle a jim odpovídající dlouhodobý rozvoj potřeb.

Strategie hospodářské a sociální politiky na první polovinu sedmdesátých let byla vytyčena XIV. sjezdem KSČ ve směrnici *pátého pětiletého plánu*. Politika KSČ byla charakterizována generálním nástupem k budování rozvinuté socialistické společnosti. Hlavním cílem hospodářské politiky se stalo podstatné zvýšení efektivnosti společenského reprodukčního procesu: „Závěr, který z rozboru podmínek našeho hospodářství vyplývá, je jednoznačný: strategickou linií jeho dalšího rozvoje, hlavním obsahem hospodářské politiky strany musí se stát důsledné a všestranné zvyšování efektivnosti rozvoje národního hospodářství, založené na plném uplatnění intenzivních faktorů růstu“. (13) Sjezd mimo jiné zdůraznil, že zvýšení efektivnosti společenské výroby není novým požadavkem, ale že nový je stupeň naléhavosti, s níž se musí prosazovat do života.

V tomto období se vývoj ekonomiky vyznačoval mimořádně stabilními a vyrovnanými tempy růstu. Dosazenými výsledky lze pátou pětiletku řadit k nejúspěšnějším etapám celého poválečného vývoje. Dokládá to tabulka 2:

*Tabulka 2. Základní ukazatele rozvoje národního hospodářství
(v %, rok 1948 = 100)**

Rok	Vytvořený národní důchod	Průmyslová výroba	Hrubá země- dělská produkce	Objem stavebních prací	Přeprava zboží veřejnou dopravou	Obrat zahranič- ního obchodu
1950	121,2	131,8	118,6	151,9	129,3	98,9
1955	178,5	223,5	125,9	244,0	218,0	155,4
1960	251,0	371,5	134,1	431,4	328,6	261,1
1965	276,5	479,1	130,6	489,9	417,4	373,8
1970	386,2	664,9	163,4	715,3	466,5	522,0
1975	509,5	920,6	182,4	1072,0	578,3	942,7

*) Pramen: *Dlouhodobé časové řady 1945—1980*. VÚSEI, Praha 1981.

Plánované úkoly v rozvoji ekonomiky byly nejen splněny, ale v hlavních ukazatelích překročeny. Národní důchod vzrostl zhruba o 32 %, přičemž přírůstek byl z více než 90 % založen na růstu společenské produktivity práce. Hlavním nositelem dynamiky rozvoje byl i nadále průmysl, jehož produkce vzrostla o 38 %. Vědeckotechnický rozvoj umožnil hluboké strukturní změny, zejména v průmyslové výrobě. Nejdynamičtěji se rozvíjel chemický průmysl. Ve strojírenství se prioritně rozvíjely progresivní obory, určující tempo technického rozvoje národního hospodářství.

V zemědělství se prohloubily kooperační vztahy mezi zemědělskými podniky, zvětšila se specializace a prohloubila se přímá návaznost na průmyslové zpracování zemědělských produktů.

V plném rozsahu byl splněn i velkorysý sociální program zaměřený na další růst životní úrovně obyvatelstva, vyvážený rozvoj všech jejích stránek. posí-

(13) XIV. sjezd KSČ. Praha, Svoboda 1971, s. 39.

Tabulka 3. Růst průmyslové výroby ve vybraných odvětvích
(r ‰, rok 1948 = 100)*)

Rok	Výroba elektřiny a tepla	Průmysl paliv	Hutnictví železa	Strojírenství a kovodělný průmysl	Chemický a gumárensko- osinkový průmysl	Průmysl staveb- ních hmot	Dřevo- zpracu- jící průmysl
1950	124	112	118	145	136	120	130
1955	206	159	230	341	282	240	236
1960	360	248	375	663	577	529	342
1965	504	315	488	909	958	626	400
1970	718	403	608	1414	1534	872	544
1975	967	471	788	2119	2466	1202	774

*) Pramen: *Dlouhodobé časové řady 1945–1980*, VÚSEI, Praha 1981.

lení sociálních jistot obyvatelstva a rozvoj socialistického způsobu života. Pokračovala politika zvyšování reálných pracovních příjmů — 5 ‰ ročním přírůstkem — takže koncem pětiletky dosáhly průměrné nominální mzdy dělníků a zaměstnanců zhruba 2300 Kčs. Zároveň došlo k racionalizaci mzdových soustav. Růst příjmů se promítl do růstu osobní spotřeby, která se zvýšila o 27 ‰. Podstatně se zrychlilo řešení bytového problému předáním 614 tisíc bytů do užívání. Rozšířily se placené služby, zejména rychle se rozvíjely komunální služby spojené s bydlením.

Významným ukazatelem realizace sociálního programu byl značný růst společenské spotřeby oproti předchozímu období, která během pětiletky dosáhla 7230 Kčs na jednoho obyvatele ročně. Na růst společenské spotřeby navazoval komplex sociálních opatření zaměřených na zlepšení populačního vývoje a na zvýšení péče o rodiny s dětmi. Úprava systému důchodového zabezpečení směřovala k postupnému přizpůsobování důchodů růstu životní úrovně.

Do popředí vystoupila péče o kvalitu životního a pracovního prostředí, o kulturu obchodu a služeb, o zdraví a využití volného času: „Zkušenost nám ukázala, že pouhé rozšiřování výroby a spotřeby nevede ještě automaticky k rozvoji socialistického způsobu života. Proto je nevyhnutelné, aby socialistická společnost plánovitě řídila směry a proporce osobní a společenské spotřeby. Aby s jejím racionálním uspokojováním spojovala zvýšený důraz na zlepšování podmínek života, na upevňování sociálních jistot, na zvyšování celkové kulturnosti života, na vzrůstající péči o pracovní a životní prostředí, rozvoj kvalifikace a vzdělanosti a společenského uvědomění a posilování morálních podnětů. Růst hmotné spotřeby nepovažujeme za samoučel, ale za východisko k celkovému obohacování života a rozvoje tvůrčích schopností lidí, k rozvoji těch prvků a stránek, které ve společnosti, v lidech, v jejich vzájemných vztazích upevňují socialistický způsob života.“ (14)

V souladu se závěry XIV. sjezdu KSČ se výrazně rozvíjela sociální politika a sociální plánování na úrovni podniků a organizací. Zásadní význam pro rozvoj sociální politiky v organizacích a její řešení mělo usnesení předsednictva ústředního výboru KSČ ze dne 6. 11. 1970 ke kádrové a personální práci. Poprvé byla dána direktiva organizacím rozvíjet komplexně pojatou péči o pracovníky, včetně sociálně právního poradenství a péče o skupiny pracovníků vyžadujících zvýšenou pozornost ze strany organizací.

(14) XIV. sjezd KSČ. Praha, Svoboda 1971, s. 41.

Tabulka 4. Společenská spotřeba připadající na jednoho obyvatele*)

Rok	Výrobků bezplatně			Nevýrobních služeb bezplatně				Peněžní příjmy neplynoucí z rozdělování podle práce		Společenská spotřeba celkem na 1 obyvatele
	celkem	z toho zdravot- nictví a ústavy sociální péče	celkem	bytové hospo- dářství	školství	kultura	zdravotnictví a ústavy sociální péče	celkem	z toho sociální péče	
1961	227	153	1053	142	412	97	271	1496	1454	2776
1965	237	169	1329	154	516	121	317	1753	1712	3319
1970	280	199	2287	228	831	169	613	2841	2810	5408
1975	418	299	3271	296	1052	334	795	3541	3493	7230

*) Pramen: *Dlouhodobé časové řady 1945—1980*. VÚSEI, Praha 1981.

Na základě usnesení vlády ČSSR a Ústřední rady odborů ze dne 8. 3. 1973 č. 66 vstoupily podniky do první etapy sociálního plánování. Vyznačovala se zpracováním rozborů úrovně péče o pracovníky a sestavováním programů zaměřených na zlepšování pracovního prostředí, pracovních podmínek a zvyšování pracovní a politické aktivity pracovníků. Tyto komplexní programy péče o pracovníky se staly základní, celostátně platnou a rozvíjenou formou sociálního plánování v letech šesté pětiletky. Současně vybrané podniky začaly experimentálně ověřovat komplexní programy péče o pracovníky jako nástroje realizace podnikové sociální politiky. Tímto usnesením položila vláda základ péče organizací o pracovníky, řízené podle jednotných zásad při respektování specifických potřeb odvětví, oborů, organizací i členů kolektivů.

Koncepce hospodářského a sociálního rozvoje ve druhé polovině sedmdesátých let vycházela z nových tendencí ve vývoji vnějších ekonomických podmínek, vyznačujících se prudkým růstem světových cen surovin a palivoenergetických zdrojů, jakož i podstatným zhoršováním směnných relací v zahraničním obchodě: „Naším hlavním úkolem pro nadcházející období je proto vyrovnat se s těmito novými podmínkami a požadavky, zdokonalit strukturu a zvýšit úroveň naší výroby, odpovídajícím způsobem pozvednout objem a efektivnost našeho vývozu a lépe využít vlastních přírodních zdrojů“. (15) Přijatý program hospodářského a sociálního rozvoje na *šestou pětiletku*, zpracovaný s využitím dlouhodobého výhledu rozvoje do roku 1990, odpovídal uvedeným potřebám.

Přestože se v průběhu šesté pětiletky plánovaná dynamika růstu národního hospodářství pro omezené dovozní možnosti a neuspokojivý růst efektivnosti zpomalila, rozvíjela se i nadále materiálně technická základna a zvyšovala se společenská výroba. Pokračovaly rovněž progresivní strukturální změny v ekonomice, zvýrazňující váhu strojírenství.

V oblasti sociální politiky pokračovalo úsilí o upevňování sociálních jistot pracujících a zlepšování životních podmínek obyvatelstva. Průměrná nominální mzda dosáhla v roce 1980 výše 2643 Kčs, vzrostla osobní a společenská spotřeba. Bytový fond se rozšířil o 647 100 bytů. Zlepšovala se péče o dítě, matku a mladá manželství. Na dávky sociálního, nemocenského a důchodového zabezpečení, jakož i na pomoc rodinám s dětmi bylo v roce 1980 vynaloženo téměř o třetinu více než v roce 1975. Úpravy maloobchodních cen nenarušily stabilitu cenové hladiny výrobků uspokojujících základní životní potřeby obyvatelstva.

Na základě usnesení vlády ČSSR č. 36 ze 14. 2. 1974 a č. 139 z 5. 5. 1975 a usnesení IX. všeooborového sjezdu vstoupily podniky do další etapy sociálního plánování, která se vyznačovala vypracováním komplexních programů péče o pracující a uskutečněním experimentů s plány sociálního rozvoje pracovních kolektivů na úrovni podniků, VHJ a okresů. Cílem experimentů bylo ověřit obsahové, metodické a organizační otázky spojené s přechodem na vyšší etapu sociálního plánování. Ve srovnání s komplexními programy péče o pracující zahrnovaly experimentální plány další dva oddíly. Týkaly se jednak zdokonalování mezilidských vztahů v rovině horizontální a vertikální, jednak rozvoje osobnosti po stránce intelektuální, morální, estetické a fyzické. Sociální plánování se postupně stalo významným nástrojem realizace sociální politiky KSČ v rámci podniků, územních celků a celých odvětví národního hospodářství. (16)

V období *sedmé pětiletky* pokračuje plnění generální linie výstavby rozvi-

(15) XV. sjezd KSČ. Praha, Svoboda 1977, s. 41.

(16) Blíže viz F. Kutta a kol., *Teorie a praxe sociálního plánování a programování v ČSSR*. Praha, Svoboda 1980.

nuté socialistické společnosti, vytyčené XIV. sjezdem KSČ: „Stěžejním cílem politiky strany je i při podstatně obtížnějších vnějších i vnitřních podmínkách udržet a zkvalitňovat vysokou životní úroveň obyvatelstva i jeho sociální jistoty, a to v souladu s výsledky, kterých bude dosaženo v rozvoji národního hospodářství“. (17) Z tohoto základního cíle vychází koncepce Hlavních směrů hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR na léta 1981—85, schválených XVI. sjezdem KSČ. Program proporcionálního a stabilního rozvoje národního hospodářství měl mimo jiné zabezpečit růst národního důchodu o 14—16 % a tento růst pokrýt z 90—95 % zvýšením společenské produktivity práce dalším posílením a modernizací materiálně technické základny, širším uplatněním vědeckotechnického pokroku ve výrobě a hlubším zapojením do socialistické ekonomické integrace a mezinárodní dělby práce.

K dosažení cílů hospodářského a sociálního rozvoje má přispět růst efektivity, zintenzivňování výroby, vyšší kvalita veškeré práce, racionální využívání výrobního potenciálu, vysoká hospodárnost při zhodnocování přírodních zdrojů, mobilizace dosud nevyužitých rezerv — zejména sociálního charakteru. Smělé cíle společenského rozvoje jsou zajišťovány *Souborem opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství po roce 1980*, jehož obsahem je zkvalitnění a zvýšení účinnosti národohospodářského plánování, zvláště pak posílení cílově programového přístupu, perspektivnosti a provázanosti plánů, zajištění jejich proporcionálnosti, zvýšení kvality rozpisu a kontroly plánů a zvýšení účinnosti plánování především v oblasti vědeckotechnického rozvoje, reprodukce základních fondů a pracovních sil a vnějších ekonomických vztahů. Spolu se zdokonalením plánovacího systému je zdůrazněna nutnost rozvoje chozrasčotu, hmotné stimulace a využívání ekonomických nástrojů k růstu efektivity a kvality výroby. Soubor opatření výrazně ovlivňuje jak sféru plánování, tak sféru přímého řízení, soustavu finančního hospodaření, financování a úvěrování, oblast tvorby cen a zvyšování účinnosti mzdové a platové soustavy. Soubor opatření znovu zdůrazňuje v souladu s usnesením XVI. sjezdu KSČ nutnost rovnováhy v socialistické ekonomice a vazby úrovně výrobní a spotřební sféry: „Žádná společnost nemůže rozdělovat více než vytvoří. Žít z podstaty se na dlouho nedá a žít na dluh nechceme a nebudeme. Jediná cesta je zvyšování tvorby zdrojů. To, co vytvoříme, musíme rozumně rozdělovat a využívat tak, abychom spolu s uspokojováním potřeb lidí cílevědomě zabezpečovali rozvoj národního hospodářství, celého společenského života i obranu vlasti“. (18)

V sociální politice zaměřené na udržení vysoké životní úrovně a životních jistot navázal XVI. sjezd KSČ na prohlubující se změny v oblasti společenských a osobních potřeb, které se od počátku sedmdesátých let stále výrazněji prohlubovaly. V souvislosti s vysokým stupněm nasycení základních hmotných potřeb obyvatelstva jednak stále více vzrůstají nároky na kvalitativně vyšší úroveň výrobků a pestřejší sortiment spotřebního zboží a služeb všeho druhu. Spotřebitelská poptávka se posunuje směrem k výrobkům a službám s vysokými technickými a estetickými parametry, stupňují se požadavky na výrobu takových hmotných a kulturních statků, jež jsou stále více podmíněny socialistickým způsobem života.

Z hlediska programu růstu osobní spotřeby obyvatelstva jde o tato opatření: vývoj struktury maloobchodního obrátu zboží by se měl vyznačovat rychlejším růstem prodeje průmyslového zboží, zejména dlouhodobého užití, než potravin. Změny v uspokojování potřeb obyvatelstva by měly zahrnovat i sféru place-

(17) XVI. sjezd KSČ. Praha, Svoboda 1981, s. 367.

(18) XVI. sjezd KSČ. Praha, Svoboda 1981, s. 33.

ných a ostatních služeb, podmíněných změnami ve způsobu života, stupněm vybavenosti domácností a rostoucí životní úrovni.

I při omezených prostředcích je plánován růst společenské spotřeby. Nadále se poskytuje společenská pomoc rodinám s dětmi, zejména rozšířením kapacity jeslí a mateřských škol. Je dále zdokonalován systém sociálního zabezpečení přestárých a invalidních občanů, mimo jiné rozšířením kapacity zařízení pro sociální péči o 7 tisíc míst. Je stanoven úkol předat do užívání 550 tisíc nových bytů — kromě modernizace staršího bytového fondu — zkvalitnit údržbu bytů a zvláště urychlit občanskou výstavbu sídlíšť i průmyslových aglomerací a střediskových obcí. Zvýšená pozornost je věnována tvorbě a ochraně životního prostředí, zejména zvýšenou péčí o lesní porosty, rekultivaci půd, zlepšováním čistoty vod a ovzduší, jakož i zabezpečováním dostatků pitné vody: „Uchovat základní hodnoty životního prostředí, bohatství přírody a krásy naší země, to je povinnost všech odpovědných orgánů, společná věc všeho lidu“. (19)

K hlavním cílům sociální politiky v sedmé pětiletce náleží také zkvalitnění péče o sociální rozvoj pracovních kolektivů, resp. jeho plánování. Postupy a způsoby jejich zabezpečení tvoří součást *Souboru opatření ke zdokonalování soustavy plánovitého řízení* (v podrobnější úpravě usnesení vlády ČSSR č. 59 ze dne 14. 2. 1980). Ve všech socialistických organizacích jsou sestavovány programy kádrového, personálního a sociálního rozvoje na dobu nejméně deseti let, pětileté a roční prováděcí plány přípravy kádrů, personálního a sociálního rozvoje jako součásti hospodářských plánů podniků, VJH a resortů. Zároveň se sociální plány mají stát základem pro sestavování kolektivních smluv na stanovené období. Včleněním sociálních plánů do systému plánovitého řízení na všech stupních řízení byly vytvořeny předpoklady jednak pro postupné řešení dosud otevřených otázek v sociálním řízení, jednak vytvořeny podmínky, aby pracovníci mohli, uměli a chtěli efektivně plnit pracovní úkoly. Sociální plánování se tak stává mohutným nástrojem mobilizace tvůrčí aktivity pracujících.

Vývoj plánování společenských procesů odráží postupné etapy budování socialismu v ČSSR. Od období obnovy, přes budování materiálně technické základny a základů socialismu, až k současnému budování rozvinuté socialistické společnosti. Obsah plánů, vycházející z generální linie vytyčené sjezdy KSČ, se neustále prohluboval a obohacoval o nové prvky technické, ekonomické a sociální, nabýval na své komplexnosti a vnitřní diferencovanosti tak, jak se rozvíjel i objekt plánování, socialistická společnost.

Dva vzájemně spjaté principy komplexnosti a diferenciací v plánování se budou dále rozvíjet.

Princip komplexnosti se bude prosazovat ve čtyřech rovinách:

1. v postižení cílů a je zajišťujících zdrojů;
2. v postižení všech podstatných stránek společenské existence — vědeckotechnické, ekonomické, sociální, ekologické;
3. v postižení vazeb mezi odvětvově resortní vertikálou a územní horizontálou řízení;
4. v postižení celých inovačních procesů — od vzniku vědecké invence v základním výzkumu až k její realizaci v praxi.

Princip diferenciací se bude uplatňovat konkretizací plánů v jednotlivých odvětvích národního hospodářství, územních celcích a podnicích s respekto-

váním jejich vývojových specifík a v zájmu rozvoje celospolečenské rozšíření reprodukce.

Dále se bude rozvíjet systém prognostický, ústící do souhrnné prognózy vědeckotechnické a sociálně ekonomické, na jejímž základě bude možné podstatně prodlužovat časové horizonty plánů a postihovat zákonité zvraty v lineárních vývojových trendech společenského rozvoje.

Spolu s resortním a územním průřezem plánu se bude dále zdokonalovat i jeho programový subsystém, zajišťující komplexní rozvoj jednotlivých společenských inovací od jejich vzniku v teoretické sféře až po praktickou realizaci.

Socialistické plánování společenských procesů bude i nadále mohutným nástrojem realizace ekonomické a sociální politiky KSČ, prostředkem odhalování velkých technických, ekonomických a sociálních rezerv, jejichž mobilizace je základem využívání intenzivních faktorů růstu, základem budování rozvinuté socialistické společnosti.

Резюме

Я. Горачкова - Ф. Кутта: Возникновение и развитие планирования общественных процессов в ЧССР

Статья представляет обобщенную ретроспекцию важнейших этапов планового управления социалистическими преобразованиями, начиная с первых шагов национальной и демократической революции, затем этапа строительства основ социализма и вплоть до периода строительства развитого социалистического общества. Конкретные статистические анализы, содержащиеся в статье, свидетельствуют о принципиальных прогрессивных преобразованиях и постоянном общественном росте чехословацкого общества в области главных отраслей промышленности, промышленного и сельскохозяйственного производства, строительства и транспорта, включая сводные показатели роста национального дохода и внешнеторгового оборота.

Авторы статьи показывают, что постоянное экономическое развитие обеспечивалось революционными преобразованиями в надстроечной и социальной сферах, ведущими к существенному изменению социально-классовой структуры общества, постоянному и быстрому росту жизненного уровня населения в области личного и общественного потребления, его материального благосостояния и культурно-политического уровня.

В статье показано, что небывалое в истории общественное развитие за сорок лет существования социалистической республики было не стихийным, а целенаправленно планомерным. Благодаря заимствованному опыту СССР в ЧССР была заложена и получила широкое развитие система планирования, позволяющая планомерно управлять общественным развитием. В этой связи дается анализ главных целей и содержания народнохозяйственных планов, начиная с двухлетнего и кончая нынешним седьмым пятилетним планом. Анализ развития системы планирования проводится во взаимоотношении с развитием всей системы управления, в котором особо подчеркивается рост долгосрочности и комплексности планирования и управления, которые в соответствии с объективной реальностью развивается во всех сферах общественной системы — материально-технической, экономической, культурно-политической и социальной, а также на всех уровнях общественной организации. Особо подчеркивается рост значения планирования социальной сферы, оказывающей решающее обратное влияние на экономическое развитие страны. Поэтому в заключение статьи акцентируется значение социального планирования и в общих чертах характеризуются главные тенденции в дальнейшем развитии системы планирования.

Summary

J. Horáčková — F. Kutta: The Origin and Development of Planning Social Processes in Czechoslovakia

The paper presents generalized retrospect of the most important stages of the planned management of socialist transformations from the beginnings of the national and democratic revolution, over the establishment of the foundations of socialism, up to the epoch of building up an advanced socialist society. Concrete statistical analyses introduced in the paper demonstrate substantial progressive transformations and a continued social growth of Czechoslovak society in the area of the main industrial branches, in industrial and agricultural production, in building industry and transport, inclusive of aggregate indicators of the growth of national income and foreign-trade turnover.

The paper brings out the fact that the continued economic development was secured by revolutionary transformations in the superstructural and social spheres conducing to a substantial change in the society's social-class structure, to a lasting and rapid growth of the living standard of the population as regards both the personal sphere and social consumption, as regards both material and culturally political growth.

Evidence is supplied to support the fact that social development in the forty-years' period of the existence of the socialist republic, unprecedented in history, has not been spontaneous but purposefully planned. Thanks to the experience taken over from the USSR, in socialist Czechoslovakia a planning system facilitating a goal-directed control of social development was founded and amply developed. In this connection, an analysis of the main goals and content of economic plans has been worked out, beginning with the two-year plan and ending with the present seventh five-year plan. An analysis of the development of the planning system has been elaborated in relation to the development of the whole system of management; special stress is laid here on the rising long-term character and complexity of planning and management which, in harmony with objective reality, is developing in all spheres of the social system — in the materially technical, economic, culturally political and social spheres, and on all levels of social organization. Paramount importance is attached to the growing relevance of planning in the social sphere, which again affects the economic development of the country in a decisive manner. Thus, in conclusion, the relevance of social planning is emphasized and principal tendencies governing the further development of the planning system are outlined.